

TURIZM INFRATUZILMASINI MODERNIZATSIYA QILISHDA IMTIYOZLI KREDITLASH MEXANIZMLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Abdurazakov Shavkat Shokirdjanovich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22144619>

Annotatsiya. Ushbu tezisda milliy iqtisodiyotning strategik drayveri hisoblangan turizm xizmatlari sohasida infratuzilmani modernizatsiya qilish jarayonlarini imtiyozli kreditlash mexanizmlari orqali moliyaviy rag‘batlantirishning nazariy-uslubiy va amaliy yo‘nalishlari tadqiq etilgan. Turizm infratuzilmasi ob‘yektlarining yuqori kapital sig‘imdorligi, investitsiyalarning o‘zini oqlash muddatlarining uzoqligi hamda mavsumiy tebranishlar sharoitida an‘anaviy tijorat kreditlash tizimidagi bozor uzilishlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot doirasida davlat tomonidan foiz stavkalarini subsidiyalash, uzoq muddatli imtiyozli kredit liniyalarini ajratish, kredit kafilligi institutlarini kengaytirish va sindikatlashtirilgan moliyalashtirish mexanizmlarining investitsion faollikka ta’siri tahlil qilingan. Olingan natijalar asosida imtiyozli kredit resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, kredit xatarlarini davlat va xususiy sektor o‘rtasida optimal taqsimlash hamda hududiy turizm klasterlarida zamonaviy infratuzilmani shakllantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Turizm infratuzilmasi, modernizatsiya, imtiyozli kreditlash, foiz stavkalarini subsidiyalash, kredit kafolati tizimi, investitsion multiplikator, davlat-xususiy sheriklik, moliyaviy barqarorlik.

Milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishda turizm xizmatlari ko‘rsatish sifatini yangi bosqichga olib chiqish bevosita zamonaviy va raqobatbardosh infratuzilma bazasining mavjudligiga bog‘liqdir. Mehmonxona xo‘jaliklari, transport-logistika tarmoqlari, madaniy-ko‘ngilochar maskanlar hamda sanitar-gigiyenik ob‘yektlarni o‘z ichiga olgan turizm infratuzilmasi yuqori darajadagi kapital sig‘imdorligi va uzoq muddatli amortizatsiya sikllari bilan ajralib turadi. Ushbu o‘ziga xos xususiyatlar sharoitida bozor mexanizmlarining o‘zi xususiy investitsiyalarni keng ko‘lamda jalb etish uchun yetarli bo‘lmay, davlat tomonidan maqsadli moliyaviy-kredit rag‘batlarining joriy etilishini taqozo qiladi.

Iqtisodiyot nazariyasi va moliyaviy vositachilik konsepsiyalariga muvofiq, turizm infratuzilmasini rivojlantirish keng qamrovli ijobiy tashqi ta’sirlar (musbat eksternaliyalar) yaratadi, biroq xususiy investorlar ushbu ijtimoiy-iqtisodiy samaralarni to‘liq o‘zlashtira olmaydi. Natijada, sof tijoriy qarz bozorlarida turizm sohasiga yo‘naltiriladigan investitsiyalar hajmi ijtimoiy jihatdan maqbul muvozanat darajasidan past bo‘lib qoladi. Davlatning kredit bozoriga imtiyozli shartlar asosida intervensiya qilishi mazkur bozor nuqsonlarini bartaraf etishga va kapitalning o‘rtacha tortilgan qiymatini (WACC) pasaytirish orqali loyihalarning rentabellik ko‘rsatkichlarini oshirishga xizmat qiladi.

Tijorat banklari faoliyatida axborot asimmetriyasi va kredit xatarlarining yuqoriligi sababli turizm sub‘yektlariga, ayniqsa kichik va o‘rta biznes vakillariga nisbatan kreditlarni cheklash (credit rationing) holatlari tez-tez kuzatiladi. Turizm xizmatlarining mavsumiyligi va

tashqi makroiqtisodiy omillarga yuqori ta'sirchanligi tijorat banklarini yuqori risk mukofoti talab qilishga majbur etadi, bu esa foiz stavkalarining haddan tashqari qimmatlashuviga olib keladi. Ushbu tizimli to'siqni bartaraf etishda davlatning maqsadli fondlari va rivojlanish institutlari orqali imtiyozli kreditlash vositalarini ishga solish asosiy strategik yo'nalish hisoblanadi.

Imtiyozli kreditlash mexanizmlarining eng samarali vositalaridan biri – bu tijorat banklari tomonidan bozor stavkalarida ajratilgan kreditlar bo'yicha foiz xarajatlarining bir qismini davlat budjeti yoki maxsus jamg'armalar hisobidan subsidiyalash (kompensatsiya qilish) amaliyotidir. Markaziy bankning asosiy stavkasidan oshgan qismini qoplash orqali investorlar uchun real foiz yuki sezilarli darajada kamaytiriladi, bu esa loyihalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Mazkur mexanizm to'g'ridan-to'g'ri budjetdan moliyalashtirishga nisbatan yuqori leverij (kredit richagi) ko'rsatkichiga ega bo'lib, cheklangan davlat mablag'lari hisobiga tijorat banklarining katta hajmdagi likvidligini sohaga jalb etish imkonini beradi.

Turizm infratuzilmasi loyihalarining qurilish va ishga tushirish bosqichlarida pul oqimlari generatsiyasining sustligini inobatga olgan holda, imtiyozli kreditlarning to'lov grafigida uzoq muddatli imtiyozli davrlarni (grace periods) belgilash zarur. Asosiy qarz va foiz to'lovlarini loyiha to'liq operatsion quvvatga kirgunga qadar kechiktirish tadbirkorlik sub'yektlarini dastlabki davrdagi likvidlik tanqisligi va texnik defolt xavfidan himoya qiladi. Kredit muddatlarini infratuzilma aktivlarining real iqtisodiy eskirish davriga moslashtirgan holda 7 yildan 15 yilgacha uzaytirish xususiy sektorning investitsion faolligini tubdan oshiradi.

Imtiyozli kreditlash samaradorligini cheklovchi jiddiy to'siqlardan biri bu garov ta'minotining yetishmasligi muammosidir, bu ayniqsa chekka va yangi o'zlashtirilayotgan turizm hududlaridagi loyihalarda yaqqol namoyon bo'ladi. Ushbu masalani tizimli hal etish uchun Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armalari orqali beriladigan kredit kafilliklari ulushini oshirish (kredit summasining 50 foizidan 70 foizigacha) talab etiladi. Kafillik mexanizmi banklarning kredit xatari konsentratsiyasini kamaytiradi va likvid garov bazasiga ega bo'lmagan istiqbolli infratuzilma loyihalarining moliyalashtirilishini kafolatlaydi.

Kredit resurslarini taqsimlash jarayonlarida inson omilini kamaytirish, byurokratik to'siqlarni bartaraf etish va shaffoflikni ta'minlashda zamonaviy raqamli platformalar hamda avtomatlashtirilgan skoring tizimlarining o'rni beqiyosdir. Imtiyozli kreditlash arizalarini ko'rib chiqishning yagona elektron tizimini joriy etish loyihalarning biznes-rejalarini, texnik-iqtisodiy asoslarini va kutilayotgan moliyaviy ko'rsatkichlarini real vaqt rejimida baholash imkonini beradi. Bu o'z navbatida kredit mablag'larining maqsadli ishlatilishini monitoring qilishni soddalashtiradi va operatsion xarajatlarni qisqartiradi.

Imtiyozli kredit mexanizmlaridan foydalanishda shartlilik (conditionality) tamoyilini kiritish davlat qo'llab-quvvatlashining iqtisodiy samaradorligini ta'minlovchi muhim omildir. Kredit foizlarini subsidiyalash yoki imtiyozli resurslarni ajratish loyiha energiya tejamkorligi, ekologik xavfsizlik (ESG standartlari), muqobil energiya manbalaridan foydalanishi hamda yangi doimiy ish o'rinlarini yaratish kabi aniq indikatorlariga bog'lanishi lozim. Ushbu yondashuv shunchaki moliyaviy yordam ko'rsatishdan sohani sifat jihatidan tarkibiy o'zgartirish va «yashil» turizm infratuzilmasini barpo etishga o'tishni ta'minlaydi.

Mamlakatning hududiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, imtiyozli kreditlash mexanizmlari qat'iy tabaqalashtirilgan (differensial) asosda qo'llanilishi lozim. Turizm salohiyati yuqori, biroq infratuzilma ta'minoti past bo'lgan hududlar, xususan qishloq, tog'li va

ekologik turizm zonalari uchun kredit foizlarini subsidiyalash miqdorini oshirish va kafillik shartlarini yengillashtirish maqsadga muvofiqdir. Hududiy tabaqalashtirish respublika bo'ylab turistik oqimlarni muvozanatlashtirishga va hududlararo iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishga zamin yaratadi.

Imtiyozli kreditlash dasturlarining iqtisodiy samaradorligini baholash investitsion multiplikator va fiskal qaytim ko'rsatkichlari orqali amalga oshirilishi shart. Davlat tomonidan yo'naltirilgan har bir so'm imtiyozli resurs xususiy sektor investitsiyalarini qanchalik jalb qilganligi (additionality prinsipi) hamda soliq tushumlari, bandlik va xizmatlar eksporti hajmida qanday aks etganligi doimiy ekonometrik tahlil qilib borilishi lozim. Bu samarasiz subvensiyalarning oldini olish va moliyaviy resurslarni eng yuqori multiplikativ samara beruvchi infratuzilma yo'nalishlariga konsentratsiyalash imkonini beradi.

Yirik magistral infratuzilma, temir yo'l, aeroportlar hamda yirik tematik parklar kabi mega-loyihalarni moliyalashtirishda imtiyozli kreditlashni Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) va sindikatlashtirilgan kreditlash mexanizmlari bilan integratsiya qilish talab etiladi. Xalqaro moliya institutlari (XTTB, Osiyo taraqqiyot banki va boshqalar) bilan birgalikda aralash moliyalashtirish (blended finance) modellari yo'lga qo'yish davlat budjeti yukini yengillashtiradi va yirik xususiy konsessiyalarning barqaror ishlashini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilishda imtiyozli kreditlash mexanizmlaridan samarali foydalanish maqsadli foiz subsidiyalari, uzoq muddatli kafillik tizimi, hududiy tabaqalanish va raqamli monitoring jarayonlarining uzviy uyg'unligiga asoslanishi lozim. Mazkur yo'nalishlarning tizimli amalga oshirilishi nafaqat xususiy kapital oqimini jadallashtiradi, balki milliy turizm xizmatlari bozorining uzoq muddatli raqobatbardoshligi va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Dwyer, L., Forsyth, P., & Dwyer, W. (2020). *Tourism Economics and Policy* (2nd ed.). Channel View Publications, Bristol.
2. Gooroochurn, N., & Sugiyarto, G. (2020). Competitiveness indicators in the travel and tourism industry: The role of financial subsidies and infrastructure development. *Applied Economics*, 52(14), 1533–1547.
3. OECD. (2022). *Financing Sustainable Tourism Infrastructure: Policy Guidelines and Best Practices*. OECD Publishing, Paris.
4. Song, H., Dwyer, L., Li, G., & Cao, Z. (2021). Tourism economics research: A review and assessment of credit support and fiscal mechanisms. *Annals of Tourism Research*, 90, 103252.
5. Vanhove, N. (2018). *The Economics of Tourism Destinations: Theory and Practice* (3rd ed.). Routledge, London.
6. World Bank Group. (2021). *Structuring Concessional Debt and Guarantees for Resilient Tourism Infrastructure*. World Bank, Washington, DC.
7. Xoliqov, U. A. (2022). Turizm sohasida investitsion faollikni oshirish va kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 10(4), 185–194.